

Usamodzielnianie klientów instytucjonalnej opieki zastępczej w porównaniu międzynarodowym. Kontekst czesko-polski

Streszczenie

Kluczowym tematem niniejszej publikacji *Usamodzielnianie klientów instytucjonalnej opieki zastępczej w porównaniu międzynarodowym. Kontekst czesko-polski* jest usamodzielnianie klientów w systemie instytucjonalnej opieki zastępczej. W ramach międzynarodowego porównania zostały przedstawione i przeanalizowane problemy, które towarzyszą temu procesowi. Publikacja zawiera nie tylko wnioski, do których autorzy doszli na podstawie badań w wybranych krajach (z naciskiem na Republikę Czeską i Polskę), ale także odpowiednie zalecenia, w jaki sposób rozwiązywać problem usamodzielniania klientów instytucjonalnej opieki zastępczej.

Obszar instytucjonalnej opieki zastępczej nad dziećmi i młodzieżą w Republice Czeskiej jest od dłuższego czasu postrzegany zarówno przez specjalistów czeskich, jak i światowych, jako problematyczny. Stosunkowo często pojawia się krytyka aktualnego czeskiego systemu, który nie jest w chwili obecnej w stanie zapewnić rzeczywistej systemowej i kompleksowej pomocy w zapobieganiu niewydolności rodziny. Krytyka systemu pojawia się tak ze strony wielu czeskich organizacji pozarządowych, jak i instytucji międzynarodowych.

Przede wszystkim krytykowany jest fakt, że dzieci są zbyt często odbierane rodzinie biologicznej i umieszczane w rodzinach zastępczych, czy też placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Wynikiem takiej niesystemowej pracy było uplasowanie się Republiki Czeskiej na szczycie rankingu sporządzonego według liczby dzieci umieszczanych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych na liczbę

obywateli. Na szczęście w chwili obecnej stan ten zaczął się poprawiać, a poczet dzieci i młodzieży przenoszonych w ten właśnie sposób zmniejsza się również w Republice Czeskiej.

Wyraźnie krytykowane są również sytuacje, gdy po odebraniu dziecka niedostatecznie lub w ogóle nie pracuje się z jego biologiczną rodziną, przy czym, w ramach ustanowionych celów pracy społecznej, edukacji i systemu opieki zastępczej, powinno być właściwie na odwrót. Praca z rodziną biologiczną dzieci umieszczonych w placówkach instytucjonalnej opieki zastępczej pozostaje nadal na marginesie zainteresowania.

Ostatnim i dość istotnym przedmiotem krytyki jest niedostateczne przygotowanie klientów, którzy opuszczają placówki instytucjonalnej opieki zastępczej i włączają się do normalnego życia w społeczeństwie. Zwłaszcza w chwili obecnej, przy ciągle zwiększającej się liczbie słabych, pokrzywdzonych lub wykluczonych społecznie osób, krytyka ta jest zasadna. Okazuje się, że klienci placówek instytucjonalnej opieki zastępczej (instytucji opiekuńczo-wychowawczych) nie są dostatecznie przygotowani do życia społecznego, zawodowego lub rodzinnego.

Z powyższych stwierdzeń wypływa pytanie o stopień, do jakiego ten relatywnie znaczny odsetek ludności, żyjący poza rodziną biologiczną (w różnych formach opieki zastępczej), jest przygotowywany do opuszczenia tego systemu. Kolejnym problemem jest to, jaki system opieki następczej, który mógłby ułatwić takim osobom wejście w życie w społeczeństwie, jest dla nich przygotowany. Poruszany jest tu bardzo szeroki temat, nie można zatem oczekiwać, że w tym miejscu omówiony zostanie w całej swojej złożoności.

W niniejszej publikacji skupimy się tylko na wybranych zagadnieniach – w szczególności na roli instytucji opiekuńczo-wychowawczej w procesie usamodzielniania, następie na wpływie rodziny biologicznej na proces usamodzielniania, na problemie socjalizacji i dojrzewania społecznego, na kwestiach prawnych związanych z odejściem klientów z placówek opiekuńczo-wychowawczych do normalnego życia, ale również na innych problemach związanych z usamodzielnianiem klientów placówek instytucjonalnej opieki zastępczej.

Część wstępna (rozdział I–IV) poświęcona jest podstawom teoretycznym, międzynarodowemu porównaniu i przykładom dobrych praktyk za granicą. Autorzy zwracają uwagę na opinie różnych ekspertów na temat przyczyn problemu – od wpływu rodziny biologicznej, poprzez socjalizację klientów instytucjonalnej opieki zastępczej, po problemy opieki instytucjonalnej. Niniejsze opinie i obserwacje są następnie umieszczane w odpowiednim kontekście.

Celem rozdziału IV – „Usamodzielnianie klientów w porównaniu międzynarodowym”, jest zwięźle przedstawienie sytuacji w zakresie usamodzielniania w wybranych krajach europejskich (Bułgaria, Czechy, Polska i Rosja) i przedstawienie dla tych krajów podstawowych rozwiązań istniejącego problemu. W porównaniu międzynarodowym nie stawialiśmy sobie za cel wypracowania pełnego obrazu obecnej sytuacji. Konfrontacja ta jest jedynie krokiem w kierunku osiągnięcia lepszego zrozumienia potrzeb, a także praw klientów zastępczej opieki instytucjonalnej, przede wszystkim w krajach postkomunistycznej Europy. Opis sytuacji w wybranych państwach europejskich został podzielony na dwie sekcje tematyczne: Klienci przebywający i opuszczający instytucjonalną opiekę zastępczą oraz Przygotowanie do opuszczenia instytucjonalnej opieki zastępczej i usługi następcze.

Część ta jest zakończona wybranymi przykładami dobrych praktyk (Francja i Rosja). Przykład właściwych rozwiązań w Federacji Rosyjskiej – „Murziki” i „Równowaga” – jest interesujący pod wieloma względami. Korzystając z własnych doświadczeń, rosyjski pedagog Gezalov stworzył projekt „Równowaga” z naciskiem na konkretne zasady pracy z klientami, które stosuje w praktyce (to, czego doświadczył na własnej skórze): sprawności sportowe, umiejętność dbania o siebie. Stosunek do sportu, uprawianie sportu i nawyki w dziedzinie sztuk walki są nieodzowne, jeśli mówimy o życiu w placówkach wychowawczych. Sport przynosi korzyści dla wychowanków domów dziecka przez całe ich życie. Siły zbrojne jako „winda” socjalna. W Rosji, w przeciwieństwie do większości krajów europejskich, służba wojskowa jest obowiązkowa. Możliwość stania się oficerem przyciąga swoimi zaletami i prestiżem w społeczeństwie. Uczyc się, uczyć się, uczyć się! (Lenin). Od samego początku wychowanek domu dziecka musi się nieustannie rozwijać i uczyć. Wiara jako sens życia. Wiara traktowana jest jako ważny element tworzenia równowagi. „Co mi pomoże uporać się ze skomplikowanym życiem?”, pyta Gezalov w swojej książce. Kościół prawosławny z całą siecią klasztorów i kościołów pomagał w usamodzielnieniu się klientów od początku istnienia organizacji („Równowaga” w roku 2008).

W części metodologiczno-badawczej (V) autorzy starają się odpowiedzieć na kluczowe pytanie: „W jaki sposób klienci placówek instytucjonalnej opieki zastępczej są przygotowywani do usamodzielnienia się?”. W ramach jakościowego formatu projektu badawczego ukazują czytelnikom rzeczywiste sytuacje, których doświadczają usamodzielniający się klienci i ich opiekunowie w Republice Czeskiej i w Polsce. W niniejszym opisie autorzy starają się zachować pełną autentyczność.

Raport z badań (VI) jest podzielony na dwie części: Rozmowy z klientami (sytuacja egzystencjalna klientów) oraz Rozmowy z wychowawcami (co decyduje według wychowawców o niepowodzeniu procesu usamodzielniania – wychowawcy o klientach).

Część końcową („Podsumowanie”) autorzy poświęcają podsumowaniu wyników badań, proponowanym zmianom i równocześnie rozwiązaniu problemu badawczego. Integralną częścią całej publikacji są komentarze, które mają na celu rozwinięcie problemu w szerszym kontekście. Rozdział ten podzielony jest na kilka tematycznych części: niektóre zalecenia dla wybranych państw w ramach procesu usamodzielniania, możliwy kształt standardów jakości opieki nad klientami instytucjonalnej opieki zastępczej, niektóre zalecenia w ramach standardów jakości opieki nad klientami instytucjonalnej opieki zastępczej. Niniejszy rozdział jest podzielony na kilka części (obszarów) tematycznych: niektóre zalecenia dla wybranych państw w ramach procesu usamodzielniania, możliwy kształt standardów jakości opieki nad klientami instytucjonalnej opieki zastępczej, niektóre zalecenia w ramach standardów jakości opieki nad klientami instytucjonalnej opieki zastępczej.

W całej publikacji są oczywiście najistotniejsze przede wszystkim propozycje zmian i zalecenia w systemie opieki zastępczej i następczej. Możemy tu na przykład wspomnieć o niektórych zaleceniach dla wybranych państw w ramach procesu usamodzielniania: utworzenie nowych ram prawnych zdefiniowanych specjalnie w celu przygotowania do usamodzielniania i opieki następczej lub umocnienie obowiązującego prawa; stworzenie krajowej strategii i jasnych standardów przygotowania do usamodzielniania i opieki następczej; poprawa koordynacji odpowiednich organów na poziomie krajowym i międzynarodowym; redukcja rozdrobnienia odpowiedzialności pomiędzy krajowymi jednostkami ministerialnymi; poprawa jakości współpracy między agencjami rządowymi, w tym zaangażowanie organizacji pozarządowych.

Na zakończenie zwrócimy uwagę na wybrane zalecenia dotyczące opieki następczej. Koniecznym jest wzmocnienie potencjału „Domów w pół drogi”. Zapobieganie sytuacji, w których w tych domach byłoby umieszczani młodzi ludzie, którzy nie mają wsparcia rodziny, z osobami, które (nawet kilkakrotnie) odbywały karę pozbawienia wolności. „Domy w pół drogi” nie powinny ściśle ograniczać pobytu do jednego roku, ale muszą rozpatrywać indywidualne przypadki. Należy budować małe azyle dla młodych ludzi, którzy opuścili system instytucjonalnej opieki zastępczej. Ważne jest wspieranie i promocja programów firmowych, które ułatwiają dzieciom wychowującym się bez wsparcia rodziny

wejście na rynek pracy. Z sześciomiesięcznym wyprzedzeniem przed ukończeniem opieki nad klientem należy zorganizować spotkanie dotyczące jego przypadku, podczas którego omówione będą główne sfery przyszłego samodzielnego życia dziecka, którymi są mieszkanie, praca, relacje partnerskie, kontakty z własną rodziną itp. Przez co najmniej dwa lata po opuszczeniu ośrodka opiekuńczego dziecko musi mieć jednego kluczowego pracownika (stałego opiekuna), który będzie koordynował i wspierał oraz w razie potrzeby zwoływał kolejne zebranie dotyczącą danego przypadku. I kolejne.